

Ciril
Zlobec

Osebna poetika in radikalizem kritike

Morda le ne gre za resnično premikanje stvari in imamo opraviti z zmotnim, toda dovolj močnim vtisom, da se nekaj pomembnega dogaja. Kot da so številne literarne polemike, ki jih sicer radi prebiramo, manj pa o njih razmišljamo, vendarle pokazale globljo, vsebinsko motiviranost za svojo trdoživost, vztrajnost in (raz)dražljivo vznemirjenost v širšem slovenskem prostoru, česar že ni več mogoče razlagati samo s pluralizmom kulturnih interesov. Tem polemikam vse bolj radovedno, vse bolj žejno, marsikdaj škodoželjno, nastavljajo uho tudi tisti, ki se nikoli niso zanimali, se ne zanimajo in se najbrž nikoli ne bodo zanimali za literaturo v ožjem pomenu besede. Razveseljuje jih pisanje, ki ga je mogoče razumeti, če ga beremo iz določenega zornega kota, kot škandalozno, bolj družabno kot družbeno kritiko. In tovrstno branje je zmerom bilo in ostaja med najbolj privlačnimi.

Vendar se ta zapis ne želi ukvarjati s to platjo naših literarnih polemik, ki počasi, a zanesljivo že polarizirajo slovenski kulturni svet, zlasti pisateljski, v takšne lege in položaje, ko že moramo računati z vse večjim, vse bolj načelnim, torej neizprosno križnim zanikanjem vsega, kar ni konstitutivni del tega ali onega ponujenega miselnega sistema, prakse, pripadnosti. Ne glede na to, »kje je kdo«, kaj misli, kaj v resnici počne (piše), kje in kakšna je njegova naravna ustvarjalna možnost, se vse bolj zdi, da je potreba, ko naj bi se že spet opredeljevali, se odločali »za« ali »proti«, nekako v duhu trenutka (preveč patetično bi bilo reči časa). Najprej naj bi se torej odločili, šele potem, vsak znotraj svojega jedra, domenili, za kaj, proti čemu naj bomo.

Postaviti proti tem tendencam kakršnokoli slogaštvo, nima, seveda, nobenega smisla. Ni pa morda čisto brez smisla, če skušamo takšno naravnost kulturnega razpoloženja vsaj razumeti. Kajti:

nasprotja so očitna. Nepomirljiva med seboj, v medsebojnem soočenju vse bolj sovražna. In v tem, se zdi, je naš slovenski kulturniški voz, ki sicer ne čaka na svojega Aleksandra, je pa večkrat nerazvozljivo zavozlan okrog njegovega meča. Skušam razumeti, kolikor je nerazumljivo sploh dostopno človeški pameti, tisto globljo, iskreno, mišljenjsko in izkustveno motiviranost za nepomirljivost in sovražnost na tej in oni strani in na vseh tistih straneh, ki jih v pogostni megli sploh ni mogoče videti, pa so vendar tu, v nas in med nami, v naši literaturi in še posebej v vsem tistem, kar je mogoče, stoječ zunaj nje, uživati kot nekoliko neoprijemljiv, pa vendar mikaven škandal prav zato, ker je cepljen na kulturo.

Nasprotja torej so — čeprav jih laže občutimo kot ugotavljamo, prav pa je, da vemo, ko jih jemljemo v misel, da vsa ne sodijo v kategorijo pluralizma interesov in da jih torej ni mogoče usklajevati, še manj uskladiti; in nič ni narobe, če so ta nasprotja nepomirljiva;

nedopustna šibkost slovenske nravi pa je, če postane — in to že postaja — prav sovražnost tista prvina v teh nasprotjih, ki je najbolj nesporna, najbolj silovita in najbolj odmevna.

Nisem eden tistih — mi je zato laže ali težje? — ki bi verjel, da je možno iz nepomirljivih nasprotij, teh popularnih glasnikov slovenske literature našega trenutka, pregnati njihov najvitalnejši del: sovražnost; sem pa zanesljivo eden tistih — redkih? številnih? — ki menijo, da je že čas, ko te sovražnosti ne kaže kar naprej prekrivati z imeni, ki ne morejo biti njena resnična koža: načela, doslednost, brezkompromisnost, revolucionarnost, razrednost, malomeščanščina, avantgarda, zvestoba znanosti, radikalizem . . .

Radikalizem? Beseda, s katero se vse pogosteje srečujemo, ne da bi si bili o njej tudi tako zelo na jasnem, kaj hoče, kaj prinaša, iz kakšnih pobud izhaja in v kakšni povezavi odnosov in pojavov uveljavlja svojo mogočno moč. Tedaj, ko je radikalizem konkreten.

Tvegam trditev, da je marsikaj od tega, kar se nam kaže kot radikalizem, skoraj bolj stvar posebnega stila pisanja kot pa trdnost stališč in konceptov. Ta naš značilno slovenski »aspro stil nuovo« je morda plod prepričanja in izkušnje, da je samo tako mogoče premagovati gluhotu, v katero je danes obsojena slovenska pisateljska beseda. Danes so možne, berem nekje med mladimi teoretiki, celo v liriki samo še krepke besede: kletev, psovka, obsodba. In to, po drugi strani, prav v tem našem času in v tem našem prostoru, ko v literaturi naj ne bi bilo niti sledu o kakršnikoli ideologiji, socialni misli, družbenem angažmaju — pa čeprav na ravni intimnega čutenja in misli, pa še ob hkratnem spoznanju, da je pesnikova, prozaikova, dramatikova itd. možnost samo še — ali vendarle že enkrat! — v okviru strogo osebne poetike, znotraj katere pa naj bi se spet kazala kot anahronizem sleherni oblika izpovedi, videnja sveta in časa skozi lastno izkušnjo. Po eni strani popolna, zindividualizirana svoboda pesmi, po drugi stroga določenost možnosti, ki jih tej svobodi določa kritika.

Namreč: če prevladujoča, najbolj nova, na najnovejša teoretska spoznanja oprta kritiška misel dokazuje, da je možna samo osebna poetika, hkrati pa da je vse, kar je zunaj nje, za poezijo irelevantno, ustvarjalno jalovo itd., se mora še tako dobronamerni človek vprašati, odkod tolikšna radikalnost, ekskluzivnost, načelno zavračanje, ko bi bilo vendarle logično pričakovati ravno nasprotno: izjemno fleksibilno kritiško misel, ki naj bi kazala, na ravni načelnega, enako naklonjenost do slehernega literarnega dela, utemeljenost za sprejem ali odklonitev pa naj bi odkrivala v soočenju z notranjimi zakonitostmi osebne poetike, na osnovi katere je neko literarno delo nastalo, in, kajpak, ob oceni, koliko je kakšna osebna poetika vredna, izvorna in živa. Kajti radikalizem je vendar mogoč samo v tistih umetniških, kulturnih, družbenih, političnih, ideoloških legah, ko se nekomu vnaprej za nekaj gre, kot pravimo, in hoče prav to svoje, ta svoj »prav«, tudi prek boja in spopadov uveljaviti, kajpak, z bolj ali manj brezobzirnim nasprotovanjem vsemu, kar je »zunaj« ali celo nasprotno. Radikalizem je torej po svojem bistvu že vnaprej opredelitev, je, po svoje, ideološko motiviran.

Upravičena je najbrž misel, da je tudi konkretni radikalizem v današnji slovenski kulturi ali, pravičneje, v dobršnem delu kritiške misli, ki to literaturo spremlja, usmerja in preprečuje, vendar nekaj več kot samo poseben stil pisanja, ki da se je moral razviti kot reakcija na našo kulturno gluhotu. Logično je mogoče sklepati, da tudi v današnji slovenski literarni svet vdirajo ostra družbena, politična, ideološka in druga nasprotja, ki jih je mogoče občutiti kot navzočnost takšne ali drugačne zavirajoče ali represivne ideologije (od tiste, ki se ima za levo, do tiste, ki jo na levi imajo za desno), a jih je, ta nasprotja, naša kritiška praksa tako zmetaforizirala, da je v njej dostikrat od vsega ostal samo še radikalizem »sam po sebi«, kot metoda, postopek, odnos, nekakšno razpoloženje torej, za katerega ne veš, od kod in kam, zato tudi toliko medsebojnih podtikanj. Po drugi strani pa, sodeč po moči in obsegu tega radikalizma, je deklarirano zaželena sočasnost izključno osebnih poetik obrambno tako šibka, da kritika zlahka, kadar se ji zahoče, to ali ono osebno poetiko posploši, teoretsko osmisli, kodificira v nov estetski sistem in nato razglasi za bolj ali manj obvezen vzorec.

Naj jo še tako preoblačimo, slačimo in spet nanovo oblačimo, čisto zunaj konteksta naše družbe in našega časa tudi naša sodobna literatura ni. Tudi tista »prava« ne, ki se giblje, kot večkrat beremo in poslušamo, samo še v kozmičnih relacijah. Vendar, četudi bi to bilo skoraj res, se najbrž ne more v teh svojih izletih v prostorje čisto do kraja odpreti svojega evropskega spomina in vsaj rahlega dotika s tistim, čemur je mogoče reči slovenska družbena in zgodovinska realiteta, ali naš čas in prostor.

Ne, nič nimam proti radikalizmu kot načinu mišljenja in prakse estetske presoje, vendar vztrajno zastiranje ene poglavitnih, če že ne glavne motiviranosti njegove udomitve skoraj izključno v literaturi, vnaša v naše odnose nepotrebno zmedo, zamegljuje resnične vzroke sicer naravnih nasprotij, za katere pa ne utegnemo niti ugotoviti, če so razrešljiva ali ne, ker jih neprestano z nečim prekrivamo.

Zakaj toliko besed o radikalizmu, o njegovem konkretnem pojavu tu in zdaj?

Na tem mestu in kot ubesedena misel podpisanega samo zato, ker postaja radikalizem vse bolj vrednota zase, kriterij, ki naj določa že kar estetsko vrednost vsemu, kar pri nas nastaja in išče svoj smisel. Kot urednik *Sodobnosti* občutim ta radikalizem kot svareč namig, kakšna literatura naj bi imela svoj prostor pod soncem v reviji. Iz dveh strani prihaja: po eni naj bi uredništvo (metaforično rečeno) zaprlo vrata takoj za Fritzevo poezijo, po drugi pa jo odprlo, na stežaj, šele Šalamunu. Torej radikalno zastavljen konec ali začetek nečesa, kar teče po sredi tega našega povojnega časa, eno in drugo rastoče iz osebne poetike, hkrati pa drugo od drugega različno, morda nasprotujoče si, lahko tudi druga drugo zanikujejoče. Kaj naj bi bila torej prava poezija, ki bi se bilo treba zanjo odločiti, izpoved ali igra, emocionalni, miselni in spoznavni ego ali od avtorja osamosvojeni pesniški tekst?

Je slogaštvo, če skuša neka uredniška praksa tak radikalizem preseči, če preprosto meni — in izkušnja to potrjuje — da je literatura kot ustvarjalnost mnogo bolj odprta, strpnejša do drugačnega in nasprotnega, kot bi si to želela kritika, njen najbojevitejši del? Za osemdeseta leta sicer napovedujejo, da bodo zaznamovana z zaostreno konfrontacijo v svetovnem merilu in na vseh področjih, torej med velikimi družbenimi sistemi, ideologijami in politično prakso, kar pomeni — če ostanemo v okviru pričujočega razmišljanja

o literaturi — da se utegne kritika še bolj utrditi kot interpret literature, sledeč svoji naravni ambiciji po sintezi, kar je nujno tudi posplošitev, in z vse manj posluha za nasprotja, posebnosti in ustvarjalno pogojenost znotraj osebnih poetik avtorjev, ki v to nemirno desetletje že prenašajo izkušnje iz obdobja, za katerega se bo na koncu morda pokazalo, da so ga določale druge in drugačne silnice.

Pazljivejše branje kritike, ki se radikalno zavzema za urejanje stvari v imenu prihajajočega, razkriva neko posebnost: vse bolj je filozofska, hkrati pa samo sebe postavlja v že kar stroge kulturniške okvire, še najraje se giblje znotraj literature. Morda zato, ker literatura reflektira, vsaj doslej je to veljalo, na čisto poseben način neko resnico o času in človeku, resnico, ki jo iz preteklosti prenašamo v naše dni z manj pomislekov in sumničen kot druga pričevanja. Paradoks, morda samo navidezen, je v naslednjem: teoretska kritika, ki se je nekoč z večjo vnemo ukvarjala z občimi vprašanji družbe in časa, se zdaj opazno približuje literaturi, hkrati pa se, z obrazom njene človeške določljivosti, bolj humana, nekako bolj individualizirana, spet od nje odmika, spet usmerja v splošna vprašanja naše eksistence, nanjo oprta oblikuje svoje videnje prihodnosti, ki pa ga takoj, ko je urejeno v sistem, ponudi kot možnost še kljubujočim osebnim poetikam, iz katerih je morda celo sama izšla.

Se gibljemo v krogu ali se dvigamo v spirali? Kdo je komu spodbuda, kdo komu nasilje? Živimo nekako interdisciplinarno, drug z drugim povezani, drug od drugega odvisni, morda tudi drug drugega ogrožujoči. Je zunaj te logike tista slovenska kritika, ki skuša (obvezujoče) kazati poeziji pot? Je zunaj nje poezija? So resnične vrednote (pa je vredno res samo tisto, kar nam odpira pot v prihodnost?) samo v avantgardi? Samo v tradiciji? Samo v eni generaciji? Je del celote bogatejši od celote same? Kaže zavreči Kranjca zaradi Seliga? Menarta zaradi Šalamuna (primerjave so naključne)? Zajca zaradi Minattija? Ali ni morda pri sleherni konfrontaciji skrajnosti pomembnejša skrb za kontinuiteto v razvoju literature, kot razmišlja tudi lanskoletni Nobelov nagrajenec Czesław Miłosz?

Recimo, da je skepsa do radikalizma, ki vse bolj obvezujoče svetuje, ponuja in zahteva svoj »edini prav«, če uredništvo Sodobnosti meni, da prav v interesu literature ne gre zapirati estetskih vrat, vrnimo se k že uporabljeni metafori, takoj za Fritzem, ali jih odpreti šele Šalamunu, pri čemer tidve imeni, izbrani skoraj naključno, le ponazarjata estetsko kompatibilnost, ki jo revija brez večjih težav uveljavlja, pa tudi opozarja, kje in v imenu česa bi potekala črta opredeljevanja, če bi do tega moralo priti, v skladu z enim ali drugim radikalizmom.

Pa tudi: položaj slovenske kulture (tudi literature) v našem družbenem kontekstu ni ravno trden, ni vrednota »sam po sebi«, ni zanesljiva prvina nacionalne in družbene zavesti, zato skrb, ki jo je revija, ne da bi zato bila manj kritična, doslej posvečala slovenski literaturi kot celoti, morda le ni bila Sizifov posel.

Čeprav se v nemirnem desetletju, ki smo pravkar stopili vanj, utegne zgoditi tudi to.

Ljubljana, dan po Prešernovem prazniku 1981.